

*Романова А. С.,  
доктор юридичних наук,  
професор кафедри теорії та філософії права  
Навчально-наукового інституту права та психології  
Національного університету «Львівська політехніка»*

## МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТИГМАТИЗАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВІ

**Анотація.** Стаття присвячена морально-правовим аспектам стигматизації у суспільстві як реакції суспільства на протиправну поведінку особи, наслідком чого є визнання її правопорушником та подальша ізоляція або ж дискримінація.

**Ключові слова:** суспільство, стигматизація, правомірна активність, природно-правовий простір, правомірна поведінка, дискримінація, правосвідомість.

**Постановка проблеми.** Незаперечним є той факт, що людина може проявляти свою правову активність через правомірну і неправомірну поведінку. Звичайно, ідеальним варіантом самовираження людини у суспільстві є правомірна активність і саме до такої поведінки прагне більшість соціально активних осіб. Попри це, сучасні життєві реалії доводять, що чим вищий рівень розвитку людства, цивілізації, тим більше аспектів у життєдіяльності людини, через які можна оступитися, вчинити правопорушення, свідомо чи несвідомо порушити норми співжиття людей у суспільстві та правовому полі держави.

Важливо пам'ятати, що не кожен правопорушник є невинною особою, що стала на шлях злочинної діяльності. Кожна людина за певних обставин може вчинити негативні дії щодо оточуючих, але це не означає, що на неї потрібно «вішати» тавро, піддавати її певній стигматизації у суспільстві і ставитися до неї упереджено. Саме упереджене сприйняття таких людей дуже часто є для них поштовхом до подальшої неправомірної реалізації і вчинення правопорушень.

Важливість дослідження морально-психологічних аспектів стигматизації в юриспруденції пояснюється тим, що такі дослідження дадуть змогу зрозуміти, яким чином пришвидшити процес соціальної адаптації людини, що скоїла протиправне діяння, і як навчити суспільство неупереджено сприймати людину, котра, відбувши покарання, намагається реалізуватися у правомірній поведінці.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема стигматизації у праві цікавила таких видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців, як Ч. Ломброзо, О. Власова, С. Сливка, В. Фокс, Т. Шефф, В. Франкл, Ю. Хабермас.

Криміналісти та філософи права, а також соціологи права акцентували увагу у своїх дослідженнях на неправомірній поведінці людини, через яку особа і її оточення наражається на стигматизацію.

Незважаючи на те, що учені зробили значний крок у поясненні особливостей виникнення стигматизації у поведінковій правовій активності людини, а також окреслили окремі шляхи її подолання, дотепер в Україні немає комплексного дослідження стигматизації у праві, видів дестигматизації особи чи групи осіб, а також видів комплексної освітньої, культурної та правової обізнаності

громадян щодо негативного впливу на правопорядок у суспільстві упередженого ставлення і таврування осіб, котрі вчинили правопорушення.

**Мета статті** полягає в тому, щоб з філософсько-правового погляду проаналізувати ті питання, які найбільш дотичні до розуміння морально-правових аспектів стигматизації у суспільстві.

**Виклад основного матеріалу.** Суспільство – це багатогранний механізм, який функціонує за певними законами, нормами, моральними критеріями, писаними і неписаними правилами поведінки і дуже неохоче сприймає «інакшість» у поведінці людини та упереджено ставиться до тих, хто порушив ці норми. Це стосується і неправомірної поведінки людини у природно-правовому просторі та позитивно-правовому полі держави.

Ми звикли говорити, що діти, молодь є максималістами у своєму світосприйнятті, а тому вони нетерпимі до певних вад оточуючих. Але чи дорослі самодостатні особистості завжди є толерантними до інших? Мабуть, що не завжди. Підтвердженням цього є явище, яке існує у сучасному світі і яке ми називаємо суспільною стигматизацією.

Суспільна стигматизація досить багатогранна. Спробуємо з'ясувати, що таке стигматизація і як вона проявляється в юриспруденції.

У довідковій літературі можна знайти пояснення явища стигматизації як реакції суспільства на протиправну поведінку особи, наслідком чого є визнання її правопорушником (злочинцем). Тавро злочинця утримується за особою упродовж усього життя. Підтвердженням цього є певне обмеження прав, а саме: неприйняття на певні види служби не лише осіб, судимість з яких не знята або не погашена у встановленому законом порядку, а й тих, хто був засуджений за вчинення злочину, незалежно від того, чи була судимість знятою або погашеною. Вчення про генезис злочинної поведінки і формування ставлення до осіб з такою поведінкою як до злочинців у західній кримінології та соціології отримало назву «теорія стигматизації» [1, с. 647].

Варто зазначити, що нарівні з юриспруденцією стигматизація поширена у медицині. Це дуже помітно на теренах пострадянського простору, де людина з ВІЛ чи людина, яка звернулася до психіатра чи психотерапевта, часто сприймається упереджено, з пересторогою тощо. Звичайно, що це свідчить про низький рівень обізнаності і культури населення. Цивілізований світ (його значна частина) вже давно зрозумів, що людина багатогранна і не всі її грані є ідеальні, а те, що стосується психічного, психологічного чи фізичного здоров'я, взагалі не може бути піддаватися висміюванню чи упередженому ставленню.

Щодо стигматизації у юриспруденції, то варто підтримати думку про те, що дуже часто стигма «неблагонадійний», котра потім часто переходить у стигму «злочинець», бере свій початок

в ранньому дитинстві, коли присутня неадекватна реакція суспільства на певні дитячі пустощі, дрібні проступки, невивчені уроки тощо [2].

Виходячи з того, що правомірна активність людини формується під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що полягають у правовій соціалізації, моделюванні стійких правомірних переконань, шляхом засвоєння норм природного права, то дитина, до котрої прикріплено тавро «погана», у різних варіантах буде підсвідомо сприймати себе як таку, чия поведінка повинна бути негативною, адже до цього всі звикли, так простіше жити, аніж доводити комусь, що «я можу бути хорошим». І дуже часто стримана, правомірна поведінка людини, що скоїла неправомірні діяння сприймається суспільством як «разова акція», упереджено з недовірою.

Як результат більшість таких людей закриваються в собі, придушують свої прагнення дотримуватися ціннісно-правових установок у суспільстві і нерідко стають на стійкий злочинний шлях, адже там їх розуміють, сприймають і приймають.

Необхідно зазначити, що ми аж ніяк не прагнемо показати законослухняне суспільство з негативної сторони, а правопорушників як жертв обставин, яким належить створювати ідеальні умови для існування. Це не так. Напевно, потрібно намагатися всім членам суспільства віднайти «золоту середину» як у призначенні міри покарання і тяжкості вчиненого протиправного діяння, так і між визнанням і не визнанням діяння кримінально карним. Це питання залишимо фахівцям кримінального права і криміналістики, а нас цікавитиме більше морально-психологічний і природно-правова складник вказаного явища, адже важливим моментом задекларованої проблематики є ступінь впливу на людину соціопринципного простору, ціннісних установок та морального виховання, що формують почуття поваги і довіри до права.

Не завжди людину потрібно карати реальними строками позбавлення волі, особливо коли правопорушення вчинене вперше, і особа щиро розкаюється, чи є низка інших пом'якшувальних обставин. Інколи суспільний осуд для людини може мати не меншу вагу, аніж реальні строки позбавлення волі, особливо коли людина емоційно і психологічно вразлива.

Негативний аспект стигматизації можемо спостерігати під час спроб особи, котра відбула покарання, влаштуватися на роботу. Дуже часто роботодавці, дізнавшись про такий аспект у біографії людини не зважають на те, чи погашена судимість, чи особа стала на шлях виправлення, за яких обставин вона вчинила протиправне діяння і навіть на зовнішні усні рекомендації, а відмовляють людині у прийнятті на роботу. Ніхто не хоче ризикувати.

Одним з варіантів вирішення такої ситуації є проведення семінарів, правових консультацій та психологічних тренінгів як для роботодавців з метою руйнування стереотипів і недопущення поширення стигматизації щодо осіб, які відбували покарання у місцях позбавлення волі, так і для тих, хто має судимість. Таку роботу поряд з уповноваженими державними установами можуть проводити спеціалісти на добровільних волонтерських засадах.

Існує думка, за якою стигматизація – це негативне виокремлення суспільством особи чи соціальної групи за певною ознакою з подальшою реакцією на особу чи групу осіб [3, с. 31–48]. Такий підхід акцентує увагу на стигматизації соціальної групи.

Сьогодні доводить нам те, що суспільство схильне упереджено ставитися до осіб з «кримінальним минулим» і наділяти їх саме такою стигмою. Досить часто виникають соціальні конфлікти між різними центрами психологічної реабілітації і правової допомоги, котрі працюють з особами, що відбували покарання у міс-

цях позбавлення волі, коли вони (організації) хочуть орендувати приміщення під такі центри в багатоквартирних будинках. Жителі цих будинків можуть бути проти такого сусідства через упереджене ставлення до їх відвідувачів. Таке упереджене ставлення може призвести до дискримінації особи за різними ознаками.

Важливо наголосити на тому, що проблемою є також стигматизація близьких і рідних (діти, батьки тощо) осіб, котрі вчинили злочин. Ці люди теж дуже часто потерпають від психологічного тиску і неможливості реалізуватися у позитивно-правовому полі держави. Вони можуть ізолюватися від оточення, змінювати місце проживання, прізвище і навіть зовнішність.

В період сумнозвісного комуністичного минулого люди стикалися зі стигматизацією повсюдно. Можна було бути «родичем ворога народу», «дітьми рецидивіста» або ж самому мати таке клеймо.

Якщо така стигматизація торкнеться неповнолітнього, котрий формує власне світосприйняття, виробляє для себе правові установки і ціннісні орієнтири, то в ситуації, що цей неповнолітній і так має певну моральну травму від того, що близька для нього людина є правопорушником, під тиском певних стигм він може обрати неправомірний шлях власного самовираження. За вказаних обставин варто підтримати людину, дати їй зрозуміти, що в житті все можна виправити, окрім смерті, адже в протилежному випадку ми самі формуватимемо і збільшуватимемо маргіально-девіантну категорію суспільства.

**Висновки.** Отже, морально-правові аспекти стигматизації у суспільстві – це об'ємний масив малодослідженої проблематики, пізнання якого в сучасному соціумі є необхідним для морально-правового вдосконалення життєдіяльності людей і вироблення природно-правових ціннісних орієнтирів та установок у тих, хто через певні життєві обставини потрапив під таку стигматизацію.

#### *Література:*

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
2. Фокс В. Введение в криминологию. Москва : Прогресс, 1980. 312 с.
3. Власова О. А. Теория стигматизации Томаса Шеффа: концепт «Остаточное отклонение» и социология эмоций. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология»*. 2013. № 1(13). С. 31–48.

#### **Романова А. С. Морально-правовые аспекты стигматизации в обществе**

**Аннотация.** Статья посвящена морально-правовым аспектам стигматизации в обществе как реакции общества на противоправное поведение человека, следствием чего является признание его правонарушителем и дальнейшая изоляция или же дискриминация.

**Ключевые слова:** общество, стигматизация, правомерная активность, естественно-правовое пространство, правомерное поведение, дискриминация, правосознание.

#### **Romanova A. The moral and legal aspects of stigmatization in society**

**Summary.** The article deals with the moral and legal aspects of stigmatization in society as a reaction of society to the unlawful human behavior, resulting in its recognition by the offender and further isolation, or discrimination.

**Key words:** society, stigmatization, lawful activity, natural and legal environment, lawful behavior, discrimination, legal awareness.